

Stop the War in Croatia

Surovi in grozljivi prizori vojne na Hrvaškem so na žalost postali spremljevalci našega vsakdana. Ranjeni in ubiti vojaki in civilisti, prestrašeni otroci, množice brezdomcev, porušeni in požgani domovi, kulturni in zgodovinski spomeniki, uničen pridelek, vse to so posledice ene od najbolj grdih in krutih vojn.

Poleg človeških in materialnih žrtev pa nastaja tudi velika ekološka škoda. Agresor zažiga gozdove, tepta rodovitno zemljo, uničuje industrijske objekte, pri čemer pride do sproščanja nevarnih snovi v okolje.

Še posebej bi na tem mestu opozoril na dejstvo, da je ogrožena edinstvena naravna dediščina sosednje republike. Kljub relativni majhnosti je na njenem ozemlju skoncentrirano neprecenljivo naravno bogastvo, od prostranih močvi-

Tulove grede na Velebitu

Foto: Igor Maher

rij Panonske nižine prek dinarskih grebenov do prekrasne obale Jadranskega morja. Ogrožena sta Unescova biosferna rezervata Velebit in Biokovo, narodna parka Krka in Plitvička jezera, kjer se je agresor lotil ribjega bogastva kar z dinamitom, eksploziv pa naj bi bil nastavljen tudi pod travertinskimi pragovi, ki tvorijo prekrasne vodne kaskade; to je prav neverjetno izsiljevanje za dosego političnih ciljev. Na veliko se sekajo zaščiteni gozdni predeli, streljajo do sedaj skrbno varovane živali, predvsem medvedi, volkovi in risi. Ali se res ponavlja masaker, ki so ga izvedle horde Idija Amina v narodnih parkih Ugande, ali pa bomo morda doživeli prizgo ekološke katastrofe pod taktirko Sadama Huseina v Kuvajtu?

Poziv k razumu je glede na dosedanje dogodke sicer kar ironičen, pa kljub temu poskušajmo vsak po svojih močeh ustaviti to morijo.

Igor Maher

ODDOLŽITEV VELIKEMU DOGODKU

PLAVI KRIŽ S SOŠKE FRONTE

DRAGO SEDMAK

Generacija, rojena po letu 1945, je od lanskega junija naprej priča dogodkom, glede katerih je upala, da jih pri nas ne bomo več doživeli.

Ko brskam po spominu, si ogledujem fotografije, listam knjige, časopise, berem časopisne članke iz prve in druge svetovne vojne, nemočen ugotavljam, da sem priča enakim oziroma podobnim dogodkom, tragedijam, skozi katere so prebivalci nekdanje Avstroogrske, Italije, Jugoslavije, tudi danes razpadajoče, morali oziroma morajo iti.

Vojaški spopadi, krutost, ruševine, begunstvo so sestavni del tudi našega vsakdanjika, ki smo ga doživeli ali pa ga še doživljamo.

Knjiga **dr. Vasje Klavore** Plavi križ s podnaslovom Soška fronta, Bovec 1915–1917, ki je izšla konec lanskega leta, nas vrača za skoraj osemdeset let nazaj na območje Bovške kotline in gorá okrog nje, kjer je divjala vojna, sad neke osvajalne politike – podobno kot danes na Hrvaškem.

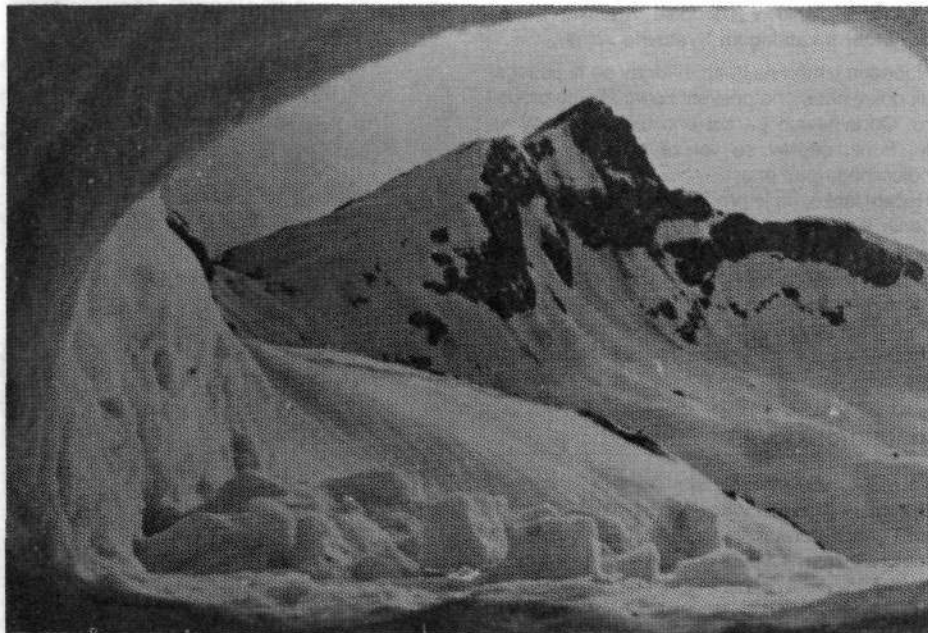
Tudi slovenskemu narodu, ki je del evropske civilizacije, ni bilo prizaneseno z boji na vseh evropskih bojiščih, s človeškimi izgubami, trpljenjem in pomanjkanjem.

Soška fronta, ki je bila ena izmed evropskih front, je pustila sledi in dokaze, ki so zanimivi za različne strokovnjake, poznavalce, pa tudi mnoge ljubitelje, zgodovinarje, umetnostne zgodovinarje, etnologe, literate, jezikoslovce, psihologe, vojaške strokovnjake, pa tudi zdravnike.

KNJIŽEVNI OPISI

Slovinci imamo nekaj del o prvi svetovni vojni oziroma soški fronti, kljub temu pa se ne moremo primerjati po številu teh del z Italijani, Avstrijci ali Nemci. Ti narodi so napisali in še objavljajo dela, ki bi zaslužila, da jih mi vsaj prevedemo. (**Silvestri**: Isonzo; Kraft von Delmensingen; Der Durchbruch am Isonzo, itd.) Bibliografija objavljenih del, člankov, razprav o Soški fronti je zelo obsežna. Veliko je tudi objavljenih virov. Pri tem naj omenim vsaj ediciji »Oesterreichisches – Ungarns letzter Krieg« in »L'Esercito Italiano nella Grande Guerra 1915–1918.«

V slovenski historični literaturi lahko odmev bojev na soški fronti razdelimo na nekaj področij:

Krn iz avstrijske artiljerijske kaverne

Vojaška dela, ki so objavljena kot knjige, strokovni članki, razprave in reportaže o neposrednih bojih; **spomine** – prav tako izišle v knjižni obliki, pa tudi v koledarjih, časnikih, zbornikih in podlistkih; sorazmerno malo je objavljeno o **beguncih**. Objavljenih je tudi nekaj **virov**, kot so na primer krajevne kronike, dnevniki in pisma vojakov.

Slovenci smo pripravili tudi nekaj razstav s katalogi in spremnimi besedami.

Boji na fronti in življenje v zaledju so odmevali

tudi v leposlovju (pesništvu in pripovedništvu); najdemo jih tudi v glasbeni, likovni in filmski umetnosti, nekaj del je nastalo tudi s slovensko televizijo.

Znani slovenski avtorji vojaških in memoarskih del o soški fronti so **Ivan Matičič**: Na krvavih poljanah (1922); Skozi plamene prve svetovne vojne (1966) (to so spomini pripadnika slovenskega polka); **Ivan Hmelak**: Soška fronta (1968 – Lipa); **Janez Mesesnel**: Soška fronta (1987); **Vladimir Gradnik**: Krvavo Posočje (1977); tekst je pisan z vojaškega stališča; **Davorin Vuga**: Soška fronta 1915–1917 (1991); **Jurij**

Bližnjice? To pa ne!

»Bližnjice uničujejo rastlinstvo. Hodite, prosimo, po poti!« Takšna zelo natančna navodila, napisana na zelenih tablah, gorski popotniki vse pogosteje srečujejo na avstrijskih planinskih poteh. Avstrijska planinska zveza je namreč lani začela odločen boj proti bližnjicam.

Razvada številnih gorskih popotnikov, da še posebno med sestopom drvijo naravnost po vpadnici proti dolini, ima namreč lahko prav hude posledice. Že sicer zelo tenko plast humusa v gorah ob močnih mehanskih vplivanjih hitro odnese, močno deževje pa opravi še vse drugo. Posledica so globoki erozijski jarki, med njimi pa do golega in na velikih površinah erodirano zemeljsko površje.

Avstrijska planinska zveza se je začela lani še posebno vztrajno bojevati proti bližnjicam deloma z napisnimi tablam in deloma še drugače.

Tam, kjer so ljudje začeli delati bližnjice, so ekološko ozaveščeni planinci postavili prepreke, ponekod pa bližnjice zaprli z rampami. Erozijske jarke so zadelali po možnosti z velikimi kamni, ki naj bi zavrli erozijsko moč vode, hkrati pa naj bi skale nepoboljšljivim bližnjicarjem otežile pot. Vnovič so kultivirali bližnjice, ko so nanje prinesli zemljo in vanjo vsadili v okolici rastoče rastline. Samo za popravila bližnjic bo avstrijska krovna planinska organizacija prihodnja leta vložila nekaj milijonov šilingov.

Hkrati pa Zveza neprestano poziva vse gornike in druge obiskovalce gorskega sveta, naj ne le v interesu izredno občutljive visokogorske narave, ampak tudi v lastnem interesu ne hodijo po bližnjicah, temveč naj se držijo markiranih poti. Vzponi po bližnjicah zahtevajo bistveno večje telesne obremenitve, krajši čas hoje pa je v vsakem primeru treba plačati s hitrejšo in močnejšo utrujenostjo.

Mušič s članki v časopisu Kronika; **Janez Švajncer** s katalogom Svetovna vojna.

Nobeden izmed naštetih avtorjev se ni posebej ali dokaj natančno posvetil kobarškemu prodoru. Obravnavajo ga kot eno izmed ofenziv na tej fronti, čeprav se vsi zavedajo njegovega odločilnega pomena.

Rečem lahko, da je prodoru pri Kobaridu posvečenih le nekaj reportaž različnih avtorjev, tudi nekaj podlistkov. Imamo tudi drobno brošuro, ki jo je napisal **Andrej Pagon – Ogarev**. Opozoriti moram na tehtne pripombe, ki jih je napisal ob tej brošuri drug bovški rojak, zgodovinar **dr. Ivo Juvančič**, ki je tudi avtor nekaj razprav na to tematiko.

KIRURG ODKRIVA OSTANKE VOJNE

Za razliko od vseh navedenih pa se je primarij **dr. Vasja Klavora** v knjigi »Plavi križ« osredotočil prav na preučevanje bojev in bojne problematike v zgornji Soški dolini, zlasti pa v Bovški kotlini in njeni okolici. Obdelal je tudi sam prodor pri Kobaridu, zlasti še njegovo desno krilo.

Knjiga je rezultat avtorjeve velike ljubezni do kraja njegovih prednikov. V Bovec je zahajal kot otrok, dijak in študent, pa tudi pozneje, ko je kot planinec in gorski reševalec združil ljubezen do gorá z zdravniško stroko. Ob odkrivanju ostankov njemu skoraj neznane zgodovine se je pojavila želja, da bi jo čimbolje spoznal.

V Ljubljani leta 1936 rojeni Vasja Klavora je v javnosti znan kot kirurg, primarij, zdravstveni in družbeni delavec, planinec in gorski reševalec ter fotograf. Ob hoji po gorah je odkrival ostanke vojne, ki je bila usodna tako za civilno prebivalstvo kot za tisoče znanih in neznanih vojaških trpinov različnih narodnosti in ver, ko jih je kruta usoda zanesla v te kraje in gore in so bila tu, v bojih, snežnih plazovih in plinu pokončana njihova življenja.

Vsa nešteta znamenja, zgradbe, kaverne, jarki, pokopališča, ki jih je videval po dolinah in v hribih, poznavajoč naravo in njene muhe, so mu stalno vračala misli nazaj na to nesmiselno, gorja polno obdobje v zgodovini Bovške.

Poglobljaj se je v njeno zgodovino. Z zanimanjem je prebiral domače in tuje avtorje zgodovinskih del, prebiral je vire, iskal je po arhivih, zbiral in zapisoval ustne vire: najprej pri svojcih, nato pri znancih, pa tudi zadnjih še živih udeležencih takratnih bojev.

Nabrano gradivo je postalo podlaga za knjigo, ki nosi simboličen naslov Plavi križ po eni izmed barv križev, ki so jih imele plinske mine in granate, izstreljene v noči 24. oktobra 1917. Padale so na položaje na Bovškem polju, pa tudi po okoliških hribih, in zapisale ime Bovca med tiste nesrečne kraje v Evropi, v katerih so

Vrh Krna; po pobočjih gore se vijejo mulatlere

človeško humanost nadomestile hladne kalkulacije vojaških načrtovalcev, ki so delali po načelu, da cilj opravičuje sredstva.

15 KNJIŽNIH POGlavIJ

Knjiga je razdeljena na 15 poglavij in obravnava čas od izbruha vojne leta 1914 do zloma fronte pri Kobaridu konec oktobra 1917.

V prvem poglavju so opisana splošna dogajanja v povezavi s 1. svetovno vojno, njihov odmev na Bovškem, odnosi med Avstroogrsko in Italijo v drugi polovici leta 1914 in v prvi polovici leta 1915. Vključeni so podatki o izgradnji cest, železnic, trdnjav na tem območju, pa tudi njih zgodovina in dogodki ter vojaške priprave obeh strani.

Drugo in tretje poglavje je avtor posvetil usodi domačinov – beguncev, med katerimi so bili tudi njegovi predniki, v avstrijskih in italijanskih deželah in krajih.

Opisom bojišča in vojaških dogodkov v gorah na Bovškem in Kobarškem v letu 1915, to je v času od 1. do 4. ofenzive, so namenjena četrto, peto in šesto poglavje. Glavnina teksta govori o bojih in vojaških objektih na Krnu, Rombonu, Čukli in drugih vrhovih na tem območju ter o italijanski zasedbi Bovca. Te opise je avtor prepletel z razpoloženskimi prikazi krajine in vojaškega življenja v jarkih, pa tudi trpljenja in umiranja.

Sedmo in osmo poglavje sta posvečeni napotrom vojakov obeh strani ob osvajanju Čukle, ko so položaji na njej prehajali iz rok ene v roke druge strani. Vključeni so odlomki vojaških spominov udeležencev z obeh strani, tudi dveh Slovencev, katerih usoda je hotela, da sta bila v nasprotnih jarkih.

Od maja 1916 do oktobra 1917 je na bovškem odseku fronte zavladalo nekakšno zatišje, čeprav ne moremo trditi, da manjših spopadov tu ni bilo. Zato se v 9. poglavju avtor omeji na opisovanje stanja, to je na utrjevalna dela na položajih, povezana z vrsto težav, dovažanje različnega materiala, izgradnjo dovoznih poti, žičnic, barak, kar sta delali obe strani. Tudi v tem poglavju avtor vključuje v pripoved izjave poslednjih udeležencev in opise njihovih iskanj teh danes skoraj nedostopnih, zlasti pa zaraslih in podrtih zaklonišč. Dodani so tudi opisi in fotografije jarkov, kavern, spomenikov, pokopališč, ki jih je dr. Klavora našel in fotografiral sam ali pa njegovi prijatelji in sopotniki na mnogih planinskih poteh – turah. Prav ti opisi in razmišljanja ter obilje fotografij popestrijo avtorjevo pripoved.

V zadnjih šestih poglavjih so opisane priprave in izpeljava ene izmed najpomembnejših ofenziv v 1. svetovni vojni, to je kobariškega prodora. Prikazana je težavnost izpeljave tega načrta, saj teren ni dovoljeval lahkega transporta potrebnih orožij, streliva, ljudi, hrane itd., ampak je zahteval izredne organizacijske, pa tudi človeške napore.

Tudi načrt prodora samega je bil novost; nekaj podobnega so sicer Nemci že izpeljali v Rusiji, ko so med 1. in 3. septembrom 1917 pri Rigi prodrli skozi ruske položaje na ozkem prostoru ob hkratnem sodelovanju pehote in topništva, ki je izstreljevalo tudi plinske granate. Na Bovškem so Nemci načrt izpopolnili, če drugega ne, z uporabo plinskih granat in tudi plinskih min, bočnega prodiranja ter prebijanja po obrobni gorah hkrati s prodorom po dolini.

ODLOČILNE GORSKE BITKE

Prav zaradi uporabe bojnih plinov in že omenjenih spopolnjenih oblik prodora je res to, kar trdi avtor, da se je verjetno najpomembnejši, gotovo pa najokrutnejši del te ofenzive zgodil v Bovški kotlini in hribih okrog nje. Da ne bi bili krivični do drugih odsekov fronte, moramo dodati, da je bilo še nekaj pomembnih italijanskih obrambnih točk, kot, na primer, Ježa in Kolovrat, kjer so nemško-avstrijske napadalne enote izvedle tudi pomemben del načrtovanih nalog.

Uporabo plinov, njihove učinke, kot jih je spoznal na podlagi spominov udeležencev, tako tujih kot slovenskih, je avtor – zdravnik obdelal tudi s svojega poklicnega, strokovnega vidika.

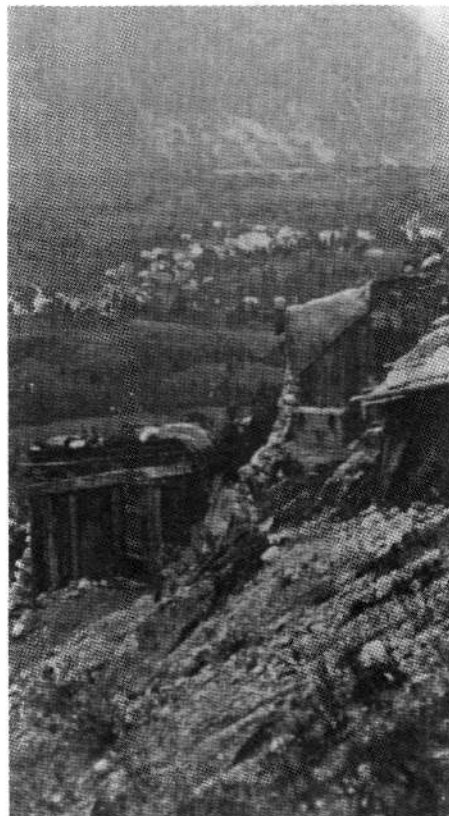
V literaturi ne poznamo veliko takih opisov, saj je avtor povsem pravilno ugotovil, da so tisti, ki so zaukazali uporabo plinov v 12. soški bitki, po vojni neradi pisali o tem. Avtorjevi izsledki so vsekakor novost v literaturi o 1. svetovni vojni pri nas.

Podrobno je avtor opisal tudi prodor napadalnih enot po Bovški kotlini, na njenih obrobjih, kot tudi v gorah okrog nje. Dolinski del so osvajale enote avstrijske 22. strelske divizije, v katere sestavi je bil tudi 26. strelski polk, imenovan Mariborski. Njegov prodor je bil med najpomembnejšimi v smeri proti Žagi.

Posebno poglavje je namenjeno prodoru enot 55. pehotne avstrijske divizije na območju Vršiča in Polovnika, avtor pa je posebej opisal drzno načrtovan in sijajno izveden prodor Koroškega polka iz globeli Slatenika proti Krasjemu vrhu in planini Jama.

Realno so opisane težave napadalcev na pobočju Rombona, saj so jih žilavi branilci tu v krvavih bojih zadrževali štiri dni, preden so se lahko prebili do prelaza Prevala.

Avstrijski položaji na južnih pobočjih Rombona (Vse tri fotografije so iz knjige Davorina Vuge »Soška fronta«, ki je pri mariborski založbi Obzorja izšla z letnico izda 1990; tako Klavorovo kot Vugovo knjigo naj bi v teh zimskih dneh prebral planinci, ki se bodo poleti odpravili v gore, v katerih so pred tricetst stoletja divjali neusmiljeni boji.)

Knjigo je avtor zaključil z opisom avstrijske zasedbe Stola, to je z zmago v eni izmed bitk. To je bila Pirova zmaga, ki je pustila porušen Bovec, Plužno, Kal, Koritnico, Čezsočo, Gore-njo Žago, polja in hribe, prepletene z bodečo žico, številne smrtonosne ostanke, mrtve voja-ke, poginule živali, na katere so naleteli vrača-joči se posamezniki in begunci.

PRVA BLISKOVITA VOJNA

Knjiga ima 320 strani in je opremljena z zemlje-vidi, skicami in drugim dokumentarnim gradi-vom. Štirje večji zemljevidi na notranjih platni-cah ponazarjajo določene faze iz bojov na Bovškem. Skice nekaterih napadov, kot na primer nemškega plinskega napada na robu Bovškega polja in avstrijskega napada v smeri proti Vratnemu vrhu in Prevali, dajejo bralcu dodatne podatke.

V knjigi je ogromno dokumentarnih fotografij, ki jih je avtor zbral. Rečem lahko, da je malo

zgodovinskih knjig, ki so tako bogato slikovno opremljene, kot je ta. Poleg fotografij, posnetih v času 1. svetovne vojne, so v njej tudi posnetki današnjega stanja; mnogi med njimi imajo že dokumentarno vrednost, ker so na njih ohranje-ni objekti, ki niso mogli več kljubovati zobu časa. Zanimivi so tudi fotografski posnetki, na-stali danes, ki pa iščejo nekdanje zorne kote na objekte s starih fotografij.

S Klavorovo knjigo se slovensko zgodovinopisje oddoljuje velikemu dogodku pri Kobaridu. Av-torjeva odkritja in zapisi pričajo, da je bila avstrijska ofenziva načrtovana in izpeljana do konca, in celo več, morala je uspeti. Tu ni šlo le za kanček sreče, ni šlo ne za usodo ne za čudež. To je bil prvi Blitzkrieg.

Avtorju smo lahko hvaležni za delo, nastalo po znani literaturi, vendar obogateno z njegovimi lastnimi izkušnjami, razmišljanji in strokovnim znanjem ter globoko humanostjo in nepristran-skostjo. Nastalo je tako rekoč na terenu, ki ga je prehodil in preiskal.

Requiem za Tončka Pangerca, pokopanega v gori Paine

TINE DEBELJAK

*Requiem aeternam dona ei, Domine!
Daj Tončku Pangercu Mir v gori Paine!
Z očmi ubitimi iz ledov temè
zre v Tvoje Tajne.*

*V cvetju snegóv, v kristalnih bleskih kože
ljubimec netrohhljivi gore Paine
spi večno mlad: je pil Triglavске rože
leke bajne?*

*Z Bleda v Alpe... v Ande... s Katedrale
na Valentina... s Špika v goro Paine
kot orel je pripenjal gnezda v skale
nepristajne,*

*iskal v njih stenah slavo Domovini,
ime slovensko nesel v goro Paine,
z ljubeznijo gladeč v slednji pečini
sled rodne krájljine,*

*plezoč skoz špranje v stolpe ledovite,
čez prage in previse gore Paine
v metež snegov; da piše ime v granite
ji neomajne,*

*v deviški vrh! – O, vklesal si ga s plazom
gromov ledenih v srce gore Paine!
Ta hip špik CERRO TONČEK s Tvojim
obrazom v zvezde sijajne*

*se vzpel nad pad je Tvoje zadnje pleže:
triglavski orel – kondor v gori Paine –
s perutjo padlo Alpe z Andi zveže
ljubezni trajne...*

*Requiem aeternam dona ei, Domine!
Daj Tončku Pangercu Mir v gori Paine!
Naj v Tajne Tvoje z vrhov sončnih zre!*

Molimo za rajne!

Dne 17. januarja letos mineva 38 let od smrti argentin-skega Slovence **Tončka Pangerca**, ki se je rodil leta 1925 na Bledu, ob koncu II. svetovne vojne emigriral iz Slovenije, se leta 1948 naselil v Argentini in tam postal pobudnik zamisli o ustanovitvi Slovenskega planinskega društva v tej državi ter potem ustanovni član SPD v Bariločah in Buenos Airesu. Bil je med najbolj dejavnimi slovenskimi andinisti. Dne 17. januarja je ostal s svojim planinskim tovarišem, vodjem odprave na Paine **Hermannom Schmollom** pod ledenim plazom v Patagonskih Kordiljerah. **Tine Debeljak** mu je napisal pesem, ki je bila takrat objavljena v emigrantskem tisku, zdaj pa je prvič tudi v matični domovini. (Op. ur.)